

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

<https://doi.org/10.31820/f.37.2.8>

Nina Spicijarić Paškvan

NAZIVLJE ZA ROMANSKE GOVORE NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA

dr. sc. Nina Spicijarić Paškvan, Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci
nspicijaric@hazu.hr orcid.org/0000-0001-9833-7936

pregledni rad

UDK 811.135.1(497.57)

811.131.1'282(497.57)

811.163.42'282(497.57)

rukopis primljen: 22. travnja 2025; prihvaćen za tisak: 5. rujna 2025.

Mnogi se suvremeni radovi bave romanskim jezičnim utjecajima na hrvatske govore na području istočne jadranske obale, a još živući se romanski jezici sagledavaju i iz sociolingvističke perspektive. Pritom se misli na predmletački i mletački jezični sloj, no nemali se broj istraživanja bavi i istrorumunjskim jezikom. Ovim će se radom sustavno objasniti razlika između dvaju navedenih italaromanskih slojeva (predmletački i mletački govori) te će se predstaviti jedan istočnoromanski (istrorumunjski) jezik. Cilj je rada budućim istraživačima s područja hrvatske dijalektologije i romansko-slavenske kontaktne lingvistike, ali i istraživačima s drugih znanstvenih područja na jednom mjestu dati osnovne podatke o navedenoj temi te im podastrijeti nazive za romanske jezične varijetete na istočnom Jadranu. Budući da neki od ključnih naziva u radovima imaju različite oblike, pokušat će se usustaviti ta terminologija na hrvatskom, talijanskom i engleskom jeziku.

Ključne riječi: *romanski; dalmatski; istriotski; mletački; istrorumunjski; terminologija*

0. Uvod

Tijekom pisanja radova mnogi se istraživači, kojima romanistika nije primarno područje istraživanja, susreću s problemom imenovanja pojedinih romanskih jezičnih varijeteta koji su (bili) prisutni na hrvatskoj obali Jadrana. Upravo su ti jezici i pozadina njihova nastanka neizostavna komponenta u prikazu današnje kulturne, etnološke i jezične slike navedenoga područja. Kako bi se istraživačima olakšao odabir naziva za navedene jezike te razjasnio njihov smještaj na karti romanskih jezika, ovaj će rad dati pregled teorija, klasifikacija te današnjeg položaja pojedinoga romanskoga jezičnog varijeteta na istočnom Jadranu. Pod pojmom romanski jezični varijetet u ovom se radu misli na predmletačke romanske jezike, kolonijalni mletački jezik i istrorumunjski jezik. U prvom će poglavlju biti riječi o četirima terminima: jezik, narječje, dijalekt i govor što je neophodno za razumijevanje daljnjih klasifikacija. Zatim će se svaki od varijeteta obraditi u zasebnom poglavlju, no bit će izostavljeni lingvistički opisi i analize. Za svaki varijetet bit će navedena postojeća terminologija na hrvatskom, engleskom i talijanskom jeziku.

1. Jezik, narječje, dijalekt i govor

Jezik je unutar lingvistike definiran na mnogo načina. U ovom ćemo radu odrediti *jezik* (eng. *language*, tal. *lingua*) kao komunikacijski sustav koji ima svoju strukturu, gramatiku i leksik. Budući da je lingvistički gledano svaki dijalekt potpuni komunikacijski sustav s obilježjima jezika, katkad je teško odrediti preciznu granicu između dijalekta i jezika te se ona određuje unutar svakog jezika posebno prema odgovarajućim kriterijima (v. Martinet 1980 [1982]: 95–96, 101–103; Škiljan 1987: 135; Bugarski 2003/1989: 64). Jezik, uz svoje regionalne varijante, uglavnom ima i svoj standardni oblik koji se može definirati kao nadregionalna varijanta jezika kodificirana za službenu uporabu. Pritom se standardni jezik obično temelji na dijalektu važnijeg kulturalnog ili ekonomskog središta (npr. Pariz za francuski).

Za razliku od jezika, narječje, dijalekt i mjesni govor nemaju svoju standardnu varijantu te su regionalno određeni. *Narječje* (usp. slov. *narečje* (SSKJ 2014: *narečje*), rus. *нарѣчье* (Kuznjecov 1960: 3), polj. *narzecze* (WSJP: *narzecze*), češ. *nářečí* (SNČJ)) je specifična kategorija koja ne postoji u svim jezicima pa tako ni u talijanskom ni engleskom. U hrvatskom jeziku narječje označava kategoriju između dijalekta i jezika, odnosi se na „specifični oblik stanovitog jezika, upotrebljavan u određenom lokalitetu

ili geografskom području, koji pokazuje dovoljno razlika prema standardnom ili književnom obliku jezika u izgovoru, gramatičkoj konstrukciji i idiomatskoj upotrebi riječi, tako da se može smatrati posebnom cjelinom, a ipak nije toliko različit od ostalih narječja toga jezika da bi se mogao smatrati drugim jezikom“ (Simeon 1969 (I): 883) ili ukratko prema HJP „po nekim svojstvima i kriterijima prepoznatljiv govor živoga i prirodnog jezika, skup određenih dijalekata“. Ekvivalent u engleskom bio bi *dialect group* (ili jednostavno *dialect*), a u talijanskom *gruppo dialettale* (v. Filipi 1988–1989: 156).

Dijalekt (eng. *dialect*, tal. *dialetto*) se definira kao poseban varijetet ili jezični sustav koji se govori na određenom geografskom području (usp. OED: *dialect*, TREC: *dialetto*, Dardano i Trifone 1985: 31, Struna: *dijalekt*, usp. i Simeon 1969 (I): 237), dok ga HJP definira kao „lingvistički jezični idiom ispod ranga standardnog jezika.“

Mjesni govor je „idiom unutar nekog jezika koji se izdvaja i prepoznaje po nekim svojstvima (...); jezični tip koji se unutar dijalekta/narječja ističe manjim, ali postojanim obilježjima, govor jednog sela, kraja itd.“ (HJP: *govor*). Hrvatska riječ (*mjesni*) govor na talijanski se može prevesti kao *parlata* (*locale*), tj. poseban način govorenja jedne osobe ili zajednice s karakterističnim izgovorom, morfologijom i leksikom (v. TREC: *parlata*), a na engleski kao *local dialect*.

U hrvatskoj terminologiji skup mjesnih govora razvrstanih prema bliskosti obilježja čini dijalekt, skup dijalekata čini narječje, a skup narječja jezike (Katičić 2013: 12). Katkada je diskutabilno je li određeni komunikacijski sustav hijerarhijski kategoriziran kao jezik, narječje, dijalekt ili mjesni govor pa se u tom slučaju može rabiti i termin *idiom* (Katičić 2013) te tal. *idioma* (TREC: *idioma*). Iako OED za englesku riječ *idiom* navodi, između ostalog, definiciju „A language, especially a person or people’s own language; the distinctive form of speech of a particular people or country“ ili u užem smislu „a dialect or variety of a language; a form of a language limited to or distinctive of a particular area, category of people, period of time, or context“, te BritDic „a form of a language that is spoken in a particular area and that uses some of its own words, grammar, and pronunciations“, taj se termin u engleskom jeziku uglavnom rabi za označavanje frazema, tj. jezične jedinice „kojoj je oblik ustaljen stalnom upotrebom“, ili skupa riječi „sa ustaljenim značenjem koje je različito od zbroja značenja njegovih članova, funkcionira kao dio rečenice“ (HJP: *frazem*). Umjesto hrvatske riječi *idiom* može se rabiti i neutralni sociolingvistički termin *jezični varijetet* (Mićanović

2008), odnosno tal. *varietà linguistica* (Berruto 2011, Grassi, Sombrero i Telmon 2021: 161) ili eng. *linguistic variety* (Berruto 2004).

2. Predmletački romanski varijeteti

2.1. Povijesni kontekst

Dolaskom Slavena u 7. st. na istočnu obalu Jadrana započinje miješanje romanskog i slavenskog življa. Na temelju romansko-slavenske simbioze¹ razvila su se prepoznatljiva kulturna, etnološka, društvena i jezična obilježja na istočnoj jadranskoj obali koja danas karakteriziraju tzv. jadranski kulturni krug. Specifičnost tog kruga svakako je bila uvjetovana i posebnom simbiozom unutar samog romanskog elementa, budući da on predstavlja rezultat složenog procesa romanizacije ranijeg iliričkog kulturnog elementa.²

U komunikaciji se rabi vulgarni latinski jezik definiran kao „ukupnost pojava, diferenciranih geografski, socijalno i vremenski, koje odražavaju govorni jezik cijeloga Rimskoga Carstva u svim njegovim varijantama, koje time u velikom dijelu odstupaju od klasičnoga jezika kakav nam je poznat iz književnih djela“ (Tekavčić 1970a: 8). Arealni termin kojim se određuje vulgarni latinski na području Balkana naziva se balkansko-latinski (usp. Barić 1937, Muljačić 2000/1958: 14, Ligorio 2014: 19–20).

Iz vulgarnog latinskog su se ovisno o geografskom području i jezičnim supstratima razvili romanski jezici. Autohtoni ili predmletački romanski jezici na istočnoj obali Jadrana, tj. oni koji su se na tome području razvili direktno iz vulgarnog latinskog su istroromanski (istriotski) i dalmatoromanski (dalmatski). Istroromanski se i danas govori u pojedinim mjestima na jugozapadu Istarskog poluotoka, no govornika je sve manje. Dalmatoromanski se govorio u gradovima duž istočnojadranske obale (Krk, Osor, Rab, Zadar, Trogir, Dubrovnik, Kotor). Nestajao je tijekom 11. i 12. st., izuzev

¹ Biološki termin ‘simbioza’ za označavanje etničke zajednice u srednjovjekovnoj Dalmaciji koju sačinjavaju Slaveni i Romani uveo je Petar Skok (1926).

² U predrimsko je doba na navedenu prostoru obitavao veći broj iliričkih etnija, po kojima su i nazivane čitave regije, poput Histra, Liburna i Delmata. Termin „ilirički“ valja razlikovati od termina „ilirski“, s obzirom na to da je prvi izveden od imena rimske provincije Ilirik te time označava čitav geografski prostor na kojemu su obitali razni predrimski narodi, dok je drugi izveden od etnonima Iliri te u suštini predstavlja znatno užni prostor od onoga koji mu se po tradiciji pripisuje. O problemu Ilira u užem smislu riječi (*Illyrii proprie dicti*) v. Katičić (1964), Suić (1976). Zahvaljujem kolegi Nikoli Cesariku na korisnim podacima i savjetima.

Dubrovnika (raguzejski) u kojem se ugasio u 15. st. i grada Krka (veljotski) u kojem je izumro u 19. stoljeću.

Postojanje posebnoga govora na području Istre uočio je još Dante u svojem djelu *De vulgari eloquentia* (2017/1304–1306). On taj govor u Istri razlikuje od govora Furlanaca i govora Venecijanaca (Dante I X 5), no isto tako s govorom u Furlaniji uočava njegovu sličnost „Post hoc Aquilegienses et Ystrianos cribremus, qui *Ces fas-tu?* crudeliter accentuando eructuant.“³ (Dante I XI 6). Dante u svom djelu ne spominje romanski govor južno od Istre.

Alberto Fortis (1741. – 1803.) u trećem pismu posvećenom otoku Krku koje upućuje Johnu Strangeu, engleskom diplomatu, piše da se u prošlosti i početkom 18. st. u gradu Krku govorio poseban dijalekt koji slični furlanskom, ali da danas njegovi stanovnici uglavnom rabe mletački dijalekt.⁴ To je pismo objavljeno jedino uz englesko izdanje *Puti po Dalmaciji (Travels into Dalmatia)* kao *Appendix to the Observations on Cherso and Osero*.

I istroromanski i dalmatoromanski formirani su u srednjem vijeku te ih karakterizira nedostatak pisanih dokumenata i nepovoljan sociolingvistički položaj. S jedne strane tu je utjecaj mletačkog kao prestižnog jezika, a s druge utjecaj slavenskog jezičnog i kulturnog elementa. Prvi zasad poznati pisani spomenik na istroromanskom datira iz 19. st.,⁵ a iz istog su stoljeća i jezična svjedočanstva veljotskog, predmletačkog govora grada Krka. Iz navedenog proizlazi da je njihova indigena faza slabo poznata. Cjeloviti tekstovi na dalmatskom ne postoje,⁶ zabilježene su tek četiri riječi na raguzejskom iz 15. st.⁷

³ „Nakon toga prođimo kroz Akvilejce i Istrane, koji kažu ‘*Ces fas-to?*’ [Što radiš?] s grubom intonacijom“. *Aquilegienses* su Furlani jer je Furlanija od 1077. bila posjedom Akvilejskog patrijarhata.

⁴ „In former times, and till the beginning of this century, the inhabitants of the city spoke a particular dialect of their own, somewhat resembling that of Friuli; but at present they generally use the Venetian dialect.“ (Fortis 1778: 534).

⁵ Pjemonteški književnik Giovenale Vegezzi-Ruscalla skuplja verzije *Parabole o rasipnom sinu* na različitim talijanskim dijalektima pa tako 1835. g. dolazi i do tekstova na romanskom govoru Rovinja, Bala i Vodnjana (usp. Deanović 1955: 63).

⁶ Isprva su se pisma iz Zadra (1325., 1397.) smatrala najstarijim organskim dalmatskim tekstovima (Tagliavini 1969: 535), no ipak je riječ o venecijanskim tekstovima (*scripte venezianeggianti*) u kojima su prisutni lokalni ne-venetski elementi (Zamboni 1976: 46, 47; Vuletić 2019, 2024: 174). O tekstovima na jeziku *volgare venezianeggiant*e koji svjedoči o plurilingvizmu 14. st. u Zadru i Dubrovniku v. Dotto (2008), Dotto i Vuletić (2019), Vuletić (2019) i dr.

⁷ Više v. Bartoli (2000 [1906]: 53, 54), Muljačić (2000/1967b: 163, 2000/1971: 209, 2000/1979: 268, 1987: 322, 2000/1995a: 399).

2.2. Klasifikacija predmletačkih romanskih varijeteta unutar romanistike

Prvo djelo u kojem je sustavno obrađen dalmatski jezik nosi naslov *Das Dalmatische. Altromanische Sprachreste von Veglia bis Ragusa und ihre Stellung in der Apenino-balkanischen Romània* (Bartoli 1906). U nedostatku materijala za ostale dalmatske varijetete 80 posto rada posvećeno je veljotskom iz 19. stoljeća. Bartoli izvore za analizu dalmatskog dijeli na primarne i sekundarne. Izuzev četiri riječi zabilježene na raguzejskom, primarni izvori postoje samo za veljotski i to jezični podaci iz njegove posljednje faze (cca 1840. – 1897.)⁸ dobiveni putem razgovora Bartolija s posljednjim govornikom veljotskog⁹ Antunom Udinom Burburom ili na temelju svjedočanstava govornika veljotskog koje su zabilježili njegovi prethodnici – Ive, Cubich, Petris itd. Sekundarni izvori odnose se na dalmatske elemente u dokumentima, u hrvatskim govorima te u mletačkim govorima gradova istočnoga Jadrana gdje je postojao dalmatski. Američki lingvist R. L. Hadlich (1998/1965) ponovno proučava dijelove Bartolijeva materijala i analizira ga uz primjenu metode strukturalne lingvistike.

Određivanje položaja pojedinih romanskih jezika unutar romanistike česta je tema radova pa su se tako u nemalom broju članaka analizirali dalmatski i istriotski. Još Impastari (1861: 8) svjedoči o postojanju posebnog dijalekta u Krku te navodi „Varie provincie romane formarono più in avanti dialetti proprj, a modo d’esempio, il Friuli riunendo voci latine, francesi e slave; Veglia del pari compose un suo proprio dialetto rusticissimo, misto di parole latine e liburne, che durò meravigliosamente fino il principiare del nostro secolo e quindi sostituito dall’italiana favella“. Ascoli (1873: 433, 435) pak bilježi da su na Kvarneru prisutni ostatci dijalekta koji je predstavljao vezu između „parlari dell’Italia alpina e quell’estrema latinità che si stese dall’Illirico al Ponto“¹⁰. Također navodi da se u Istri¹¹

⁸ Veljotski prvi puta spominje talijanski lingvist, numizmatičar i arheolog Bernardin Biondelli u pismu datiranom 20. rujna 1842. godine. (v. Bartoli 2000 [1906]: 6, Cubich 1874: §11).

⁹ Dovodilo se u pitanje je li riječ zaista o posljednjem govorniku ili je on odabran zbog Bartolijevih političkih stajališta (v. Strčić 1998). O kvaliteti i vjerodostojnosti informanta usp. Bartoli (2000 [1906]: 16), Zamboni (1990), Filipponio (2024) i dr.

¹⁰ Između govora alpske Italije i krajnjeg istočnog latiniteta koji se prostire od Ilirika do Ponta (tj. rumunjski).

¹¹ Bartoli (2000 [1906]: 59) drži da Ascoli misli na Trst i Milje.

ladinski¹² (u furlanskoj varijanti) miješa s jednim jezikom koji je sličan ladinskim govorima, a koji se nadovezuje na venetski s kopna. Na Ascolija se pak nadovezuje Ive (1900: VII) govoreći da je riječ o „...linguaggio che noi chiameremo senz'altro *istrioto*...“. Dakle, Ascoli u Istri i Dalmaciji zamjećuje romanske govore koji se razlikuju i od furlanskog i od mletačkog, ali su isto tako bliski ladinskom. Ive (1900: XVII, XXIII) Istru (tj. Pulu) kao područje gdje se govori istriotski naziva *estremo lembo della 'Ladinia orientale'*, a istriotske govore naziva terminom *ladino-veneti* smatrajući ih, uz muglizanski¹³ i veljotski, najistočnijim ogrankom ladinskih govora.

Bartoli (2000 [1906]) je dalmatski smatrao razvojnim oblikom ilirsko-romanskoga¹⁴ tipa kao dijelom apeninsko-balkanskoga tipa. Uz apeninsko-balkanski tip, on razlikuje i pirinejsko-alpski. Pritom dalmatski jezik smatra vezom između južnotalijanskih i srednjotalijanskih dijalekata (abrućeško-puljiška zona) s rumunjskim (latinski dio Balkana), te ga opisuje kao „una mera fusione di rumeno e d'italo-istrioto“ (Bartoli 2000 [1906]: 60). Uz to što nalazi zajednička obilježja između istroromanskog, veljotskog i južnotalijanskih govora, istroromanski drži „jako talijanskim“ narječjem („L'istriano è un dialetto italianissimo ed ha solo, in comune col veneto e probabilmente derivato dal veneto, qualche elemento ladino, importato...“). Bartoli (1932: 50, 51) uz istriotski („l'italiano preveneto dell'Istria“), i dalmatski („l'italiano preveneto della Dalmazia“) smatra talijanskim predmletačkim jezikom.

Vidossi (1899–1900: 248) isprva, kao i Bartoli, povezuje istriotski s dalmatskim, albanskim i rumunjskim te s južnotalijanskim narječjima, što je po njihovu mišljenju posljedica zajedničkog ilirskog supstrata. Kasnije u knjizi *Alle porte orientali d'Italia* (1945: 65, 66) odbacuje srodnost istroromanskog s ladinskim i dalmatinskim (dalmatskim – op.a) te ga (uz venetski i furlanski) smješta unutar talijanskog jezičnog sustava u Istri.

¹² Ladinski je naziv za skupinu retoromanskih govora koji se govore u Furlaniji i u dijelu Dolomita u Italiji te za retoromanske govore u švicarskom kantonu Graubündenu (HE: *ladinski*, TREC: *ladino*¹, Marcato 2007: 178).

¹³ Muglizanski u Milju i tergestinski u Trstu bili su autohtoni romanski govori u tim gradovima koje je postepeno nadjačao mletački. O tergestinskom i muglizanskom usp. Ascoli (1886–1888), Filipi (1988–1989).

¹⁴ Muljačić (2000/1995b: 419) smatra da svi romanski jezici koji su se neko vrijeme govorili na „ilirofonskim“ teritorijima pripadaju iliroromanskoj skupini (na istočnoj jadranskoj obali oni se govore u nizu gradova južno od rijeke Rižane (kraj Kopa u Istri) i sjeverno od rijeke Vjose (južno od Drača u Albaniji)).

Merlo (1907) se protivi Bartolijevoj tezi da je istroromanski zajedno s dalmatskim povezan s južnotalijanskim narječjima. Zamjera mu što je zanemario ladinske dijalekte (posebno furlanski, tergestinski i muglizanski) i protivi se „a codesta barriera che si vorrebbe inalzar fra ladino e veglioto, fra veglioto e rumeno.“ (Merlo 1907: 482–483). On pokušava dokazati da su vokalizam i posebno konsonantizam dalmatskog podudarni s ladinskim te smatra dalmatski poveznicom između ladinskog i rumunjskog. Dakle obojica se slažu oko toga da je dalmatski blizak rumunjskom,¹⁵ no Bartoli ga smatra prstenom između rumunjskog i južnotalijanskog, a Merlo između rumunjskog i ladinskog. Istroromanski pak smatra prijelaznim govorom između ladinskog i dalmatskog.

Unutar raznih epoha romanski su se jezici dijelili u skladu s različitim učenjima. Tu je Diez (1844), utemeljitelj romanistike kao znanstvene discipline, zatim mladogramatičar Meyer-Lübke (1909: 23) koji u svoju podjelu unutar romanskih jezika uvrštava i dalmatski (*Dalmatisch: Ragusaisch* i *Vegliotisch*) te Gröber (1904–1906: 541) koji u svom djelu spominje autohtone romanske govore, danas talijanizirane, u Istri, na Krku i u dalmatinskim gradovima. Wartburg (1936: 8) dijeli područje romanskih jezika na istočno i zapadno te na Sardiniju, i to prema dvama kriterijima (razvoj intervokalnih bezvučnih okluziva i razvoj finalnog -s). Prema toj podjeli, dalmatski zajedno s rumunjskim i talijanskim (južno od crte La Spezia – Rimini) pripada istočnom dijelu. No, 1955. g. Wartburg naglašava da ta podjela vrijedi samo za razdoblje u kojem je nastala te da je klasifikacija današnjih romanskih jezika rezultat različitih kasnijih promjena i odgovarajućih pregrupiranja, zbog čega se bitno razlikuje od gore spomenute klasifikacije (usp. Muljačić 2000/1967a: 141).

Skok (1934: 44) razlikuje dva tipa romanstva na Balkanu: kontinentalni i primorski. Kontinentalni tip (iz kojeg se razvio prarumunjski jezik) od 7. st. nadalje nije imao veze sa zapadnom Romanijom. Primorski je tip, u koji spada dalmatski (iz predmletačkoga doba), pak bio u daljnjoj lingvističkoj vezi s istroromanskim govorima što su se „nastavljali u furlanskim, koji su, kao dio retoromanskih dijalekata, pripadali zapadnoj Romaniji iberogaloromanskoga tipa“ (Skok 1950: 14, usp. i Muljačić 2000/1958: 14). Istroromanski je prema Skoku (1943) bio vrlo sličan veljotskome, ali je kasnije izmijenjen pod utjecajem furlanskog te još kasnije pod utjecajem

¹⁵ Više o podudarnosti veljotskog i rumunjskog v. Kovačec 1998.

mletačkog. Upravo je Skok (1934: 137) skovao termin *istroromanski*: „Ima i lingvističkih paralela između Dalmacije i Istre. Kao u Dalmaciji što imamo stari romansko-dalmatinski govor koji je direktan nastavak latinskoga, tako imamo i u Istri, istroromanski govor koji je daleko stariji od mletačkog vladanja u obim zemljama.“ Bartoli i Merlo su istroromanske govore uvrstili u makrosustav talijanskih govora te su ih nazivali *istarskim* „il popolo parla ancora il romanzo autoctono dell'Istria, l'istriano, detto da altri istrioto...“ (Bartoli 2000 [1906]: 186); „Lo si suol chiamare istriano ed è qualcosa d'intermedio tra il ladino e il neo-latino dell'Iliria o dalmatico, oggi spento, ma ancora parlato da poche persone, poche decine d'anni or sono, a Veglia, nell'isola del Quarnero“ (Merlo 1937: 18).

Bartoli i Vidossi (1945: 65) odbacuju tezu o istriotskim govorima kao ladiniskima, dok Muljačić (2000/1958: 17) podupire tezu iz zadnjih desetljeća 19. st. da je dalmatski „smatran karikom između furlanskog i istroromanskog s jedne strane i rumunjskog s druge strane“.

Battisti (1964: 106) navodi da Trst i Milje s istarskom obalom sve do Pule i kvarnerskih otoka od kojih je najistočniji Krk tvore dijalektalnu cjelinu. Isto tako, za područje južno od Rijeke i sve do Bara spominje novi lingvistički svijet koji tvori neolatinski dijalekt kojega se zadnji predstavnik ugasio u Krku 1989., a kojeg Giustiniani u 16. st. naziva „un idioma proprio“. Odbacuje tezu da je veljotski temeljen na ladinskom iako ima sličnosti u konsonantizmu, ali prihvaća mogućnost veze s puljiškim koju zastupa Bartoli.

Muljačić (2000/1967a: 139) polazeći od teze G. Gröbera (I, 1904–1906: 535) da ne postoji podjela romanskih jezika bazirana na ujednačenim kriterijima, postavlja dinamičku klasifikaciju romanskih jezika koju temelji na 30 kriterija iz svih područja jezika osim iz leksika. U svom radu iz 1962. predlaže dinamičku klasifikaciju dalmatskog te ga u 6. st. stavlja u vezu s istočnim dijelom galoromanske skupine romanskih jezika, a u 15. st. ga smješta unutar italoromanske skupine (Muljačić 2000/1962: 82).

Tagliavini (1969: 354) u svojoj klasifikaciji romanskih jezika, dalmatski smješta u italoromansku skupinu jezika (uz talijanski, sardski i ladinski), no naznačuje i njegovu vezu s balkanskoromanskom skupinom – most između balkanskoromanskog i italoromanskog. Dakle potvrđuje sličnosti dalmatskog s rumunjskim te s latinskim elementima albanskog što je prema njegovu tumačenju povezano s geografskim kontinuitetom te romanskim supstratom (Tagliavini 1969: 148). Za pojam dalmatski (*il dalmatico*) „intendiamo l'idioma neolatino preveneto, oggi estinto“ (Tagliavini 1969: 374).

Tekavčić (1976) uočava sličnosti istroromanskih govora s veljotskim i furlanskim te s romanjolskim dijalektima. I Skok i Tekavčić smatraju istroromanski i dalmatoromanski bliskim jezicima. Skok (1934: 137) navodi „da je istro-romanski govor geografski nastavak staroga dalmatinskoga govora i da čini prelaz ka reto-romanskom (ili furlanskom ili ladinskom) govoru“. Njegova je teza (Skok 1940/I: 42) da su romanski dijalekti rabljeni u srednjovjekovnim dalmatinskim i istarskim gradovima spojevi istočne i zapadne Romanije te veza s dijalektima u Furlaniji i Mletcima. Na njihovo postepeno gašenje utjecala je s jedne strane sve veća upotreba mletačkog narječja te s druge strane naseljavanje neromanskog stanovništva na navedena područja. Tu tezu zagovara i Filipi (1994; usp. Battisti 1964: 107) te je naziva „teorijom klinova“ prema kojoj je na prostoru Furlanije, Istre i Dalmacije postojao nekoć jedinstveni vulgarnolatinski jezik. Naseljavanjem slavenskog življa na ta područja tijekom 6. i 7. st. poput klinova (prvi klin južno od Trsta i Milja, a drugi oko Senja i Vinodola) romanski su starosjedioci bili prostorno razdijeljeni na tri veća područja. Time su se razvila tri različita romanska dijasistema koji su ovisno o adstratu nastavili svoje vlastite jezične razvoje. Pritom se na sjevernom dijelu razvio furlanski, u Istri istriotski (istroromanski), a južnije od Istre dalmatski (dalmatoromanski). Oni se na ovim prostorima nazivaju predmletačkim ili autohtonim romanskim govorima.

2.3. Terminologija

2.3.1. Predmletački romanski varijeteti Istre

Istriotski ili istroromanski jezik¹⁶ definiran je kao „skupina predmletačkih autohtonih romanskih govora istarskog poluotoka“ (IE 2009: *istriotski ili istroromanski jezik*). Definiran je jezikom jer čini zaseban sustav koji je nastao izravno iz vulgarnolatinske varijante koja se rabila u Istri. Sustav istriotskog jezika blizak je i veljotskom i furlanskom, ali je neovisan o njima. Ustaljeni engleski termin je *Istriot language* (UNESCO 2010), a rjeđe se rabi i *Istroromance-language* (Kovačec 1991–1992).¹⁷ Talijanski su oblici *istrioto*¹⁸ ili *lingua istroromanza* (IE: *istrioto (lingua istroromanza)*).

¹⁶ Više o nazivima v. Tekavčić (1988).

¹⁷ Vjerojatno zbog sličnosti s terminom *Istro Romanian*.

¹⁸ Termin *istrioto* prvi je upotrijebio Ascoli (1873). Tagliaviniju (1969) je terminu *istrioto* sinonim bio *istriano*.

Varijante istroromanskoga u hrvatskoj su literaturi nazvane *istriot-skim/istroromanskim govorima*. U radovima na talijanskom jeziku rabe se termini *dialetti istrioti/istroromanzi* i *parlate istriote/istroromanze*. Na engleskom se rabi termin *istriot dialects*. Oni se govore još u pet mjesta na jugozapadu Istarskog poluotoka, i to u Šišanu,¹⁹ Balama, Galižani, Rovinju i Vodnjanu. Donedavno se govorio i u Fažani, a u prošlosti i šire (usp. Tekavčić 1976).

2.3.2. Predmletački romanski varijeteti južno od Istre

Termin *das Dalmatische* skovao je Matteo Giulio Bartoli 1906. g. u svom istoimenu djelu, gdje ga definira kao jezik „neolatino (o romanzo) sviluppatosi in Dalmazia, da distinguere nettamente dal romanzo importato in epoca successiva da Venezia“ (Bartoli 2000 [1906]: 4). Sâm naslov toga djela implicira da Bartoli smatra da je riječ o jednom jeziku koji se govorio od Krka do Dubrovnika. Pritom unutar tog novolatinskog (romanskog) jezika koji se razvio u Dalmaciji nije posebno analizirao položaj veljotskog i raguzejskog. Rosenkranz (1955) unutar dalmatskog izdvaja tri dijalekatska područja bez strogih granica među njima (Krk, Zadar i Dubrovnik).

Muljačić²⁰ govori o dijalektnim varijacijama dalmatskog,²¹ a naziva ga i „roman prevenitien de la Dalmatie“ (2000/1971: 194), te potvrđuje postojanje barem 12 „malih“ dalmatskih dijalekata u pojedinim dalmatofonim gradovima.²² U radu iz 2002. navodi da su na potezu od rijeke Raše do rijeke Mati u Albaniji postojala barem tri dalmatoromanska jezika (tzv. lingue „medie“): 1. *jadertinski* (zadarskoromanski) koji se govorio u šest gradova bizantskoga temata Donje Dalmacije: Krku, Osoru, Rabu, Zadru, Trogiru, Splitu, 2. *raguzejski* (dubrovačkoromanski) koji su se govorili na zapadu Gornje Dalmacije: u Dubrovniku i Korčuli i 3. *labeatski* (barskoromanski) koji su se govorili na jugoistočnom dijelu Gornje Dalmacije: u selu Rose, Kotoru, Budvi, Baru, Ulcinju, Lješuu, Skadru i Drivastu. Ovu je podjelu bazirao na različitosti naglašenog vokalizma u *jadertinskom* i *labeatskom* od onoga u *raguzejskom*. Razlog tomu, osim u unutrašnjim strukturalnim razlozima,

¹⁹ V. Buršić Giudici i Giudici 2021.

²⁰ Više o razlikama između Bartolijeva i Muljačićeva dalmatskog v. Vuletić (2013).

²¹ „Le groupe illyro-roman comprend essentiellement les dialectes du *dalmate*...“ (Muljačić 2000/1971: 194).

²² „die Existenz eines profilierten dalmatischen Kleindialekts in jeder dalmatophonen Stadt – also mindestens zwölf...“ (Muljačić 2000/1992: 363).

nalazi i u različitoj kronologiji djelovanja mletačkoga i hrvatskoga, crnogorskog, albanskog adstrata na dalmatski.²³

Dakle, za određivanje autohtonih romanskih jezičnih varijeteta koji su se govorili na području južno od rijeke Raše u Istri sve do rijeke Mati u Albaniji u lingvistici se rabe ustaljeni termini *dalmatski*²⁴ i *dalmatoromanski*. U literaturi se katkad rabi jednina – *dalmatski/dalmatoromanski jezik* ili množina *dalmatski/dalmatoromanski jezici*. Talijanski su nazivi *il dalmatico* (Bartoli 2000 [1906]) ili *dalmatoromanzo* (Muljačić 2000/1990), a engleski *Dalmatian Romance* (Vuletić 2024). No, jasno je da navedeni termini obuhvaćaju autohtone romanske jezične varijetete koji se govore u prije navedenim istočnojadranskim gradovima (veljotski²⁵ ili krčkoromanski, jaderinski ili zadarskoromanski, raguzejski ili dubrovačkoromanski, labeatski ili barskoromanski itd.)²⁶.

Iz perspektive povijesne komparativne lingvistike u 21. st. dovedeno je u pitanje je li ispravno tvrditi da u kladističkom smislu postoji jezično jedinstvo na području koje se proteže od Krka do Dubrovnika. Upravo to pitanje postavlja Ligorio (2014: §185) te zaključuje da se *dalmatski* i *dalmatoromanski* trebaju gledati kao arealni termini. Iste godine Chambon (2014) na temelju svojih istraživanja dolazi do zaključka da protodalmatski jezik iz kojeg su se razvili veljotski i raguzejski nije postojao. Napominje da se za klasifikaciju ne može uspoređivati veljotski iz 19. st. sa srednjovjekovnim raguzejskim. Odlučno odbacuje tezu romanistike o postojanju dijalekata dalmatskog jezika te smatra veljotski i raguzejski dvama samostalnim romanskim jezicima.²⁷ Smatra da općeprihvaćene lingvističke termine

²³ Više v. Muljačić (2000/1967b: 171, 2000/1990: 326, 2000/1995b: 423, 424).

²⁴ Hrvatski termin *dalmatski* prema pravilima tvorbe hrvatskog jezika izveden je iz imenice *Dalmati*, što je naziv za predromansko stanovništvo, tj. „veliko ilirsko pleme u središnjoj Dalmaciji“ (HJP). Dakle, u imenu nije sadržano ono na što se termin odnosi, a to je jezik/jezici rimske provincije Dalmacije.

²⁵ Veljotski je prevedenica talijanskog pridjeva *veglioto*, koji je skovao Ascoli (1873: 435), iako je već Impastari (1861: 9) rabio sintagmu *nel Vegliotta*. Bartoli (2000 [1906]: 462) navodi da se na Krku kaže *veješán*, *vješán*.

²⁶ Pritom Ligorio (2014) za potrebe svoga rada radi distinkciju i između ovih termina (primjerice u tom radu veljotski i krčkoromanski nisu isto).

²⁷ „Le terme dalmate ne pouvant dès lors s’appliquer à un noëud dominant le végliote et l’ancien ragusain dans le stemma phylogénétique de la branche romane, il est impossible de parler, malgré l’unanimité de la tradition de la linguistique romane, de *dialectes de* ou de *branches de* pour mettre en relation le végliote et l’ancien ragusain avec un «dalmate» supérioronné...” (Chambon 2014: 10, 11).

dalmatski i *dalmatoromanski jezici* treba napustiti jer su temeljeni na geografskoj podlozi bez povijesne i genetske utemeljenosti.²⁸

Ako se želi izbjeći taj tradicionalni termin, može se govoriti o predmletačkim dalmatinskim romanskim jezičnim varijetetima ili kraće o predmletačkom romanskom južno od Istre. S obzirom na manjak jezičnog materijala za daljnju lingvističku analizu, teško će se potvrditi jezično jedinstvo u genetskom smislu. Jednako tako teško će se potvrditi i da ono ne postoji. Stoga na lingvistima ostaje da daljnjim analiziranjem srednjovjekovnih spomenika te toponima na istočnoj obali Jadrana prihvate ili odbace ove tradicionalne lingvističke termine. Zasad se tradicionalni lingvistički pojmovi *dalmatski* i *dalmatoromanski* rabe kao termini koji objedinjuju autohtone romanske varijetete na području nekadašnje rimske provincije Dalmacije.²⁹

3. Mletački varijeteti

3.1. Povijesni kontekst

Već u 9. i 10. st. na istočnoj se jadranskoj obali širi mletački jezik kao sredstvo komunikacije (Folena 1968–1970). Jačanjem Mletačke Republike kao političke, pomorske i kulturalne sile, osim na kopneno zaleđe Venecije, mletački se proširio po Jadranu (Hrvatska, Crna Gora) i drugdje po Sredozemlju (grčki otoci na Egejskom moru, Cipar, Kreta, Jonski otoci itd.). Njime su se služile posade na venecijanskim brodovima te dužnosnici i trgovci Mletačke Republike, a koristio se i kao *lingua franca* za trgovinu na Sredozemlju. Mletački se na taj način počinje afirmirati i u pojedinim gradovima (istarski gradovi, Trst, Rijeka, Cres, Mali Lošinj, Krk, Zadar itd.) duž istočne jadranske obale (Bidwell 1967). Budući da je riječ o prestižnom jeziku u političkom i kulturnom smislu, on postepeno nadjačava tamošnje autohtone romanske (tergestinski, muglizanski,³⁰ istriotski, dalmatski) i slavenske supstrate. Dakle, uz Venecijance, tim se jezičnim kodom počinje služiti i lokalno bilingvalno stanovništvo na istočnoj obali Jadrana (Cortelazzo 2000).

²⁸ Za raspravu o tim terminima usp. Vuletić 2015, 2024.

²⁹ „Do presecanja vremenskog i prostornog klasifikacionog principa, odnosno genetskog i arealnog kriterijuma, dolazi naročito tamo gde moguće genetske veze nisu dokazane zbog nedostatka empirijskih potvrda“ (Bugarski 2003/1993: 62).

³⁰ O muglizanskom i tergestinskom usp. Filipi (1988–1989), Filipi (2013).

U srednjem vijeku u regiji Veneto postojala su četiri jezična varijeteta: zapadni ili veroneški tip, centralno-južni tip, sjeveroistočni tip, te metro-polski ili lagunarni tip koji se odnosi na idiom samog grada Venecije i njene uže okolice. Upravo je ovaj potonji – *mletački* – bio dominantan u govoru trgovaca i službenika koji su ga donijeli na istočni Jadran (Bidwell 1967). Jačanjem političkog i jezičnog utjecaja grada Venecije s vremenom blijede granice među navedenim jezičnim tipovima unutar regije Veneto i na mikro i na makro razini te se stvara lingvistička homogenost (Ferguson 2007: 64). Zapravo se nakon afirmacije na moru i u kolonijama, *mletački* počeo širiti i u svoju unutrašnjost gdje je nadjačao tamošnje stare dijalekte i nastao je novi lingvistički tip – *venetski* (tal. *veneto*). Iz toga proizlazi da su moderni venetski dijalekti zapravo *mletački* (*dialetti del veneziano*) ili *novomletački* (*dialetti neoveneziani*) (Folena 1968–1970: 337). Dakle, „Termini venecijanski i venetski nisu sinonimni jer se prvi odnosi na „mali“ volgare d’Italia grada Venecije i najbliže okolice (il veneziano), a drugi na njegovu ekspan-diranu formu, tj. „veliki“ volgare d’Italia koji je „dijalektalizirao“ i, kasnije, dijalektalizirao prvobitne ‘autonomne’ jezike Padove, Trevisa, Verone itd. (il veneto) da bi kasnije i sam bio „dijalektaliziran“ sa strane firentinskog > talijanskog.“ (Muljačić 2000/1991: 361, usp. Ascoli 1882–1885: 110, Loporcaro 2009: 7, Grassi, Sombrero i Telmon 2021: 176). Prema Muljačiću (2000) oba su jezična sustava bila kolonijalna, no u različitim razdobljima: 1. venecijanski/*mletački* (cca 1000. – 1450.) i 2. *venetski* (iza 1450.) (usp. i Zamboni 1988).

Povijesno gledano, zajednički naziv za varijante toga izvezenog jezika je kolonijalni *mletački* (jezik), engleski *colonial venetian* i talijanski *veneziano coloniale*. Razlog termina *colonial* je, kako njegov tvorac (Bidwell 1967) objašnjava, „since in no case do they (venetian dialects on the Eastern coast of Adriatic – op.a.) represent development of an autochthonous Romance speech, but are overlaid upon linguistic substrata“. Prema suvremenijim klasifikacijama, *mletački* je jedan od dijalekata *venetskog jezika*.³¹ Pritom valja istaknuti da moderni *venetski jezik* (tal. *lingua veneta*, eng. *venetian* ili *venetan language*) nije isto što i stari *venetski jezik* (tal. *lingua venetica*, *pale-oveneto* (TREC: *venetico*), eng. *venetic language* (BRIT: *venetic language*))

³¹ 1) veneziano lagunare; 2) dialetto veneto-centrale; 3) dialetto veneto occidentale; 4) dialetto veneto nord-orientale; 5) dialetto veneto trentino; 6) dialetto veneto coloniale; 7) varietà gergali i 8) dialetti veneti d’esportazione (usp. Zamboni 1988, ILV n.d., Loporcaro 2009, Cordin 2021).

‘izumrli indoeuropski jezik predrimске provincije Venecije’ (HJP: *venetski*, HE: *venetski jezik*). Zamboni mletački naziva *dialetto veneto coloniale* (ne *veneziano*) te navodi da je „fondamentalmente di base veneziana esportata ed impostasi in domini (romanzi ed extraromanzi) alloglotti“, što znači da mu je u hrvatskom jeziku ekvivalentni naziv mletački.

Venetski ima status jezika,³² a uporaba se venetskih dijalekata proteže na sjeveroistoku Italije u istoimenoj regiji Veneto podijeljenoj u provincije (Venecija, Padova, Rovigo, Verona, Vicenza, Treviso i Belluno). Pritom je u dijelu provincije Belluno prisutan i ladinski dijalekt. No, venetski se govori i izvan regije Veneto, između ostalog u pojedinim gradovima regija Trentina i Furlanije Julijske krajine, ali i izvan Italije u Istri, Dalmaciji, Brazilu, Meksiku itd. (TREC: *Veneti, dialetti*, Zamboni 1988). Upravo se ti venetski govori, prisutni u Trstu, hrvatskim i slovenskim istarskim gradovima te kvarnerskim i dalmatinskim gradovima, povijesno gledano nazivaju mletačkim jezičnim varijetetima. Hrvatski termin mletački (umjesto venecijanski) rabi se kako bi se istaknulo da se radi o jezičnom sustavu baziranom na jeziku grada Venecije iz vremena Mletačke Republike. Stoga, istočnojadranski mletački varijeteti³³ u sebi sadrže arhaične značajke venecijanskog lagunarnog dijalekta kojih danas više nema u govoru grada Venecije (Folena 1968–1970: 348) te ih karakterizira prisustvo predmletačkih romanskih relikata uz hrvatske (ili slovenske) jezične elemente.

3.2. Mletački jezik, narječje ili dijalekt?

Povijesno gledano mletački je *jezik* sa svojom književnom i pisanom tradicijom te socijalnim i kulturalnim prestižem (usp. Cavallin n.d.). Bio je službeni jezik u svakodnevnoj administraciji i komunikaciji Mletačke Republike.

Danas je ta perspektiva značajno promijenjena jer je Mletačka Republika prestala postojati još 1797. godine i u pravnom smislu nema nasljednika osim u liku regije Veneto koja zahvaća Veneciji najbliži dio nekadašnje Republike. Samim time otvaraju se dva problema u vezi klasifikacije mletačkog idioma. S jedne strane, iako je mletački nastavio svoj život, a samim time i razvoj u brojnim manjim sredinama diljem Sredozemlja, on je gubitkom po-

³² Usp. Marcato 2007: 20; za osporavanje statusa jezika venetskom usp. Tomasin (2019).

³³ Jedna je od značajki današnjih mletačkih dijalekata na istočnoj obali Jadrana da sadrže razmjerno velik broj čakavskih elemenata većinom u leksiku.

litičkog centra izgubio izravan doticaj s razvojem venecijanskog dijalekta koji ga je inicijalno formirao. Isto tako, u 19. st. njegovu je ulogu preuzeo tršćanski,³⁴ budući da je Trst postao najvažnijom jadranskom lukom čime je imao velik utjecaj na istočnojadranske gradove. Venecijanski dijalekt je pak nastavio živi kontakt s ostalim venetskim dijalektima unutar novog političkog okvira – Kraljevine i kasnije Republike Italije. Kad se govori o mletačkom, treba imati na umu da on nije bio jedinstven jezik već se radi o zajedničkom nazivu za jezične varijetete koji su uvezeni duž istočnojadranske obale. Ti su varijeteti u kontaktu s različitim slavenskim varijetetima formirali današnje venetske lokalne varijante u pojedinim mjestima i gradovima duž navedenoga prostora. U međuvremenu, *venetski* je tradicionalno gledano kao jedan od nasljednika *mletačkog* postao jednim od dijalekata talijanskog jezika,³⁵ koji (vjerojatno dijelom upravo i zbog spomenutog povijesnog političkog značaja) ima status jezika.

Kad govorimo o mjesnim govorima mletačkog podrijetla sačuvanim na području istočne obale Jadrana, iz suvremene bi lingvističke perspektive bilo ispravno tretirati ih kao jezične varijetete mletačkog narječja venetskoga jezika. Pritom, pod hrvatskim terminom mletačko narječje misli se na cjelokupnost istočnojadranskih jezičnih varijeteta koje talijanski autori nazivaju *veneziano de là da mar*, *il veneziano d'oltremare* ili *veneziano coloniale*, odnosno engleski autori *colonial venetian* ili *East Venetian* (v. §3.3.1.).

3.3. Terminologija

3.3.1 *Mletački, venecijanski i venetski* idiom

Na hrvatskom jeziku ovaj je jezik markiran pridjevom *mletački* koji je nastao prema hrvatskom nazivu za grad Veneciju i Mletačku Republiku *Mleci* < **Bneci* < *Vъnetъci* < *Veneti* (HE: *Mleci*, HJP: *Mleci*, usp. slov. prid. *beneški* < *Benetke* 'Venecija', *Benečija* 'Veneto' (SSKJ): *beneški*). Samim time on je u hrvatskom jeziku i povijesno gledano terminološki opravdan jer su slavenski žitelji na istočnoj obali Jadrana upravo tako i nazivali one koji su se u dato vrijeme služili tim jezikom. Kad se govori o idiomu grada Venecije na

³⁴ U 18. st. je kolonijalni mletački u Trstu istisnuo autohtoni romanski jezik – tergestinski. Na taj je način stvoren *tršćanski dijalekt* (*dialetto triestino*) (usp. Marcato 2007: 185).

³⁵ Talijanski jezik dijeli se na sljedeće grupe: 1. sjevernotalijanski dijalekti (galo-italski ili galo-talijanski i venetski), 2. furlanski; 3. toskanski; 4. centralni i južni dijalekti i 5. sardski (usp. Marcato 2007: 176–194, HE: *galo-italski dijalekt*).

hrvatskom jeziku izraz bi bio *venecijanski*, a kada se govori o idiomu regije Veneto izraz bi bio *venetski*³⁶.

Teoretski moguć termin **Mletic/*Benetic language* na engleskom jeziku nije u primjeni pa se autori s engleskog govornog područja služe raznim terminima koji polaze od engleskog naziva za grad Veneciju (*Venice* < srv. lat. *Venetia* (OED)). Kahane H.i R., Koshansky (1953–1954) i Kahane H.i R., Tietze (1958) ga tako nazivaju *East Venetian*, dok ga Bidwell (1967) naziva *colonial venetian*.

Slično i u talijanskoj literaturi postoji nekoliko varijanti koje se također očekivano izvode iz imena grada Venecije (*Venezia*). Folena (1968–1970) tako rabi izraz *veneziano de là da mar*, Ursini (1987) *il veneziano d'oltremare*, a Cortelazzo (2000) prevodi Bidwellov naziv kao *veneziano coloniale*. Kako bi se jezik grada Venecije (*veneziano*) i jezik grada Venecije koji se proširio na istočnu obalu Jadrana i dalje na Sredozemlje (*veneziano coloniale*) razlikovao od jezika regije Veneto, talijanski lingvisti za potonji koriste izraz *veneto*.³⁷

Engleski znanstveni diskurs pak ima problema s razlikovanjem termina kojim se označava jezik grada Venecije (*venetian*, *venetan*) i jezik regije Veneto (*venetian*, *venetan*).

U suvremenoj hrvatskoj stručnoj literaturi za mletački idiom često se koristi izraz *kolonijalni mletački jezik* prema Bidwellovoj engleskoj kovanici *colonial venetian language*. Istu je Bidwell uveo u nedostatku opcija unutar engleskog leksika da jednostavnije izdvoji ovaj idiom od ostalih koji su proizašli iz venecijanskog kulturno-jezičnog dominija. Uvođenje pojma *kolonijalni* u hrvatskom znanstvenom diskursu može i izostati jer u hrvatskom jeziku imamo mogućnost vrlo jasno i nedvosmisleno odvojiti suvremeni idiom Venecije od regionalnog idioma Veneta i oboje od povijesnog idioma Mletačke Republike, jednostavno za potonji koristeći izraz *mletački*.

3.3.2. Regionalni varijeteti mletačkog idioma

Mletački ima svoje dijalekte ili mjesne govore koji se rabe u pojedinim gradovima na istočnom Jadranu. Oni su nastali prožimanjem mletačkog sa

³⁶ V. §3.1.

³⁷ Točnu definiciju venetskog jezika (*il veneto* ili *lingua veneta*) određuje *Consiglio regionale Veneto* 2007. godine (<https://www.consiglioveneto.it/web/crv/dettaglio-legge?catStruttura=LR&anno=2007&numero=8&tab=vigente>).

slavenskim varijetetima (slovenski i hrvatski) koji se govore na datom području. Kako bi se tim dijalektima dalo regionalno određenje, pogotovo za istarske gradove, u hrvatskom znanstvenom diskursu uveden je termin *istromletački* (v. npr. Filipi i Buršić-Giudici 2012, Tamaro 2009). Ekvivalent u talijanskom mogao bi biti tal. *istroveneziano*, no on se ne koristi već se umjesto njega rabi tal. *istroveneto* (ili *dialetti istroveneti*) (v. npr. Filipi i Buršić-Giudici 2012, Tamaro 2009, *Festival dell'Istroveneto*). Na području Istre se za tal. *istroveneto* kolokvijalno rabi hrvatski termin *istrovenetski* (Cergna 2023, *Festival istrovenetskog narječja*, Begić 2022 itd.).

Filipi (2005) je u Istarskoj enciklopediji *istrovenetski* i *istromletački* rabilo kao sinonime. S obzirom na to da engleski jezik u jezičnoj tvorbi ne poznaje opreku mletački (venecijanski) – venetski, engleski je termin *Istrovenetian (dialects)*.

Treba naglasiti da genetski gledano nije riječ o pravim dijalektima istrovenetskog, već se radi o varijantama (kolonijalnog) mletačkoga jezika. Istromletački je isključivo arealni termin, a odnosi se na mletački koji se govori na području hrvatske i slovenske Istre. Budući da je to zajednički naziv za skupinu dijalekata, prema hrvatskoj bi se terminologiji trebao nazvati *istromletačkim narječjem* (v. §1.).

U radovima se nerijetko istro-kvarnersko područje (*area istro-quarnerina* (v. Filipi 1888–1889)) obrađivalo kao cjelina pa bi se tada uz bok istarskim dijalektima stavljali i mletački dijalekti u Opatiji, Rijeci i na kvarnerskim otocima (v. Cuculić 2014). Razlog je taj što se isti tip jezičnih varijeteta rabi i na tom području, a taj prostor nema jedinstven zemljopisni naziv (v. Paškvan 2012). Stoga, analogno gore navedenom možemo uvesti termine *kvarnersko mletačko narječje* (tal. *veneziano quarnerino*, tj. *veneto quarnerino* i eng. *Kvarner Venetian*) kao varijante mletačkog koje se govore na području Kvarnera (Rijeka, Krk, Mali Lošinj, Cres).³⁸ U tom slučaju dijalekti prisutni u Opatiji, Lovranu i Mošćeničkoj Dragi ostaju bez regionalnog naziva. Oni su geografski gledano dijelom Kvarnerskog zaljeva, ali pripadaju Istarskom poluotoku. Pitanje je treba li za njih onda uvesti naziv *liburnijski mletački* (tal. *veneziano liburnico* /*veneto liburnico*, eng. *Liburnic Venetian*). Odgovor na to, ali i na prethodnu arealnu klasifikaciju je više geografske, povijesne i identitetske prirode, tj. odgovor leži u regionalnom identitetu

³⁸ Nerijetko se mletački koji se rabi u Rijeci, na kvarnerskim otocima i na području Liburnije smješta unutar istromletačkog.

ljudi s toga područja. Za varijante mletačkog koje se govore na području Dalmacije rabe se arealni termini tal. *dialetti veneto dalmata* (Miotto 1991/1984) i *veneziano-dalmata* (Šimunković 2009), eng. *Venetian Dalmatian dialects* i hrv. *dalmatinsko mletačko narječje* (Ljubičić 1994).

Govornici mletačkog s područja Krka, Cresa i Lošinja govoreći svoj dijalekt osjećaju da je blizak istromletačkom pa ga katkad zovu *istromvenetskim*, ali isto tako u nedostatku adekvatnog regionalnog termina zovu ga i „naš talijanski“. Izuzev naziva za riječki mletački govor (hrv. *fijumanski dijalekt*, tal. *fumano*, eng. *Fiuman*),³⁹ izostaju hrvatski nazivi za te dijalekte na kvarnerskim otocima. Analogno nazivu *fijumanski*, krčki mletački bi naziv mogao biti hrv. *vejanski dijalekt*, tal. *vesan*, eng. *Krk Venetian* ili *Veian* (usp. Spicijarić Paškvan 2021), creski mletački prema tal. *chersino*, mogao bi biti hrv. **kersinski dijalekt*, eng. *Cres Venetian*, a lošinjski mletački prema tal. *lussignano*, mogao bi biti hrv. **lusinjanski dijalekt*, eng. *Lussin Venetian*. Za zadarski mletački rabi se hrv. *zaratinski* ili *mletački zadarski* (Jazidžija i Škevin 2015), tal. *zaratino* (Jazidžija i Škevin 2015), *veneto di Zara* (Jazidžija i Škevin 2015), eng. *Zadar Venetian* ili *Zaratin*. Na isti je način moguće izvesti i ktetike istarskih gradova (npr. prema tal. *polesano*, može biti hrv. *puležanski*, eng. *Pula Venetian* itd.).

Kao što je vidljivo iz navedenoga, jezični varijeteti pojedinih gradova kategoriziraju se kao dijalekti. No, u hrvatskoj se literaturi oni isto tako nazivaju i govorima što je također prihvatljivo jer se uklapaju i u definiciju mjesnih govora. Na kraju još jednom valja istaknuti da su kategorije istromletački, kvarnerski mletački i dr. isključivo arealni termini. Genetski gledano, ti pojmovi nisu opravdani jer bi se govori različitih mjesta (npr. mletački govor Pule, Buja, Poreča itd.) mogli grupirati unutar većih lingvističkih skupina (npr. istromletačkog) kada bi u sebi sadržavali elemente koji ih ujedinjuju, ali isto tako i one koji ih razlikuju od drugih većih lingvističkih skupina (npr. od dalmatinskog mletačkog) što u slučaju mletačkog na istočnoj jadranskoj obali nije dokazano.⁴⁰ Tek bi se provedbom povijesne kontrastivne analize pojedinih mletačkih dijalekata (fijumanski, tršćanski, zaratinski, puležanski) moglo utvrditi može li ih se strukturalno grupirati na neki način.

³⁹ Izvođenje iz mletačkih (i/ili talijanskih) oblika toponima.

⁴⁰ Zahvaljujem kolegi Giorgiu Cadoriniju na konstruktivnim raspravama i promišljanjima na ovu temu.

4. Vlaški govori

4.1. Povijesni kontekst

Na Balkanskom poluotoku Vlasi se spominju još u 10. stoljeću. Riječ je o etničkoj i kulturnoj skupini koju čine potomci romaniziranih starobalkanskih naroda. Vlaško se stanovništvo postepeno slavenizira asimilirajući se i prihvaćajući narodnost zemlje u kojoj se nastanjuje (v. Kovačec 1993). U 14. st. Vlasi dolaze i na područje današnje Hrvatske te nastanjuju prostor od Cetine do Velebita, posebno Dalmatinsku zagoru. Unatoč tomu što je u to vrijeme proces asimilacije sa Slavenima uglavnom dovršen, ipak postoji određen broj Vlaha koji su i dalje govorili vlaškim (romanskim) jezikom.

Sâm termin *vlah* tijekom povijesti mijenjao je svoje značenje, od etnonima kojim se označava romanski susjed do oznake za društvenu kategoriju ili za označavanje novodoseljenog stanovništva kao opreka starosjedilačkom (više v. Spicijarić Paškvan 2014).

U Istri se vlaški stočari spominju još u 12. stoljeću, no današnji su istarski Vlasi vjerojatno potomci onih koji su krajem 15. i početkom 16. st. iz unutrašnjosti Dalmacije, s područja oko Dinare i južnog Velebita, dovedeni najprije na nenaseljeni dio otoka Krka, a zatim i u Istru, na područja opustošena opetovanim kugama i malarijama (više v. Filipi 2009, Škiljan 2014). Na Krku su naseljeni na zapadni dio otoka, u župe Dubašnica i Poljica,⁴¹ te na područje između omišaljskoga i dobrinjskoga kaštela (v. Šimunović 2005: 92, 93, Bolonić i Žic 2002: 51). U Istri su se nastanili oko Učke i na području Čićarije.

Oni su se, uz hrvatski, služili vlaškim jezikom, za koji je u lingvističkim krugovima od 19. st. uveden naziv istrorumunjski (i krčkorununjski).⁴² On spada u istočnu romansku skupinu jezika, a s genetskog je stajališta jedan od četiriju povijesnih dijalekata (uz arununjski, meglenorumunjski i dakorumunjski⁴³) pretpostavljenog prarununjskoga jezika (Kovačec 1993). Istrorumunjski je u odnosu na druge dijalekte najbliži dakorumunjskome, a od svih rumunjskih se dijalekata razlikuje zbog čakavskog adstrata.

⁴¹ „U plovaniji pako poljiskoj po više slovinskoga ima i svoj jazik vlastiti, kojega oni opće-no zovu jazik *vlaški*...“; „...ki ide na Poljica, govori, da ide na Vlaško; ljudi zovu se Vlasi“ (Feretić 1903).

⁴² Krčkorununjski je isto što i istrorumunjski (spada pod istrorumunjski), jedino što u svom nazivu nosi arealno određenje.

⁴³ Dakorumunjski je lingvistički naziv za rumunjski jezik koji se govori u Rumunjskoj.

Na otoku Krku vlaški je izumro u 19. st. smrću Mata Bajčića Gašpovića, posljednjega čovjeka koji je sa svojom suprugom govorio taj jezik (Milčetić 1904). O tom jeziku Impastari (1861) piše: „I Romani pare inoltre si fossero stabiliti lungo la costa d’occidente, imperciocché a Poglizza, 4 miglia distante dalla città, si riscontrarono degli avanzi d’un linguaggio assimigliante all’odierno Daco-Romano o Valacco...“. Na području Istre se i danas govori u nekoliko sela, iako ih je u prošlosti bilo i više.

4.2. Terminologija

Tradicionalni istarski termini za imenovanje vlaških stanovnika u Istri su *Ćiribirci* (tal. *Ciribiri*), *Vlasi* (tal. *Valacchi*) i rjeđe *Čiči* (tal. *Cici*), dok su naziv Istrorumunji skovali rumunjski lingvisti u 19. st. (Vrzić 2018). Termin *Istrorumunji* je diskutabilan utoliko što implicira da se radi o Rumunjima u Istri, a ne o potomcima Vlaha – miješanom romanskom i hrvatskom življu, koje se doselilo na područje Istre u 16. stoljeću. Zbog toga je tijekom prošlosti bilo pokušaja uvođenja i drugih termina za imenovanje toga stanovništva. Osim već spomenutog termina *Ćiribirci*, predlagani su *Istrovlas*i (tal. *Istrovlacchi*), *Rumeri* ili *Istro-Rumeri* (više v. Milićević 1986–1989, 1996).

Samo se stanovništvo koje je određeno terminom Istrorumunji i čiji se govor određuje istrorumunjskim ne identificira na taj način. No, zbog povijesne klasifikacije naziv istrorumunjski se u lingvistici (ali i drugdje) profilirao kao zajednički naziv za vlaške romanske govore u Istri. Istrorumunjski se govori na dvama geografski odijeljenim područjima. Jedna zajednica živi sjevernije u selu Žejane (Opatijski kras), a druga, odvojena planinom od prve, u nekoliko južnijih sela (Šušnjeвица, Nova Vas/Noselo, Jesenovik/Sukodru, Letaj i Brdo) uz rub Čepičkog polja (Vrzić 2020, 2021). Te su se dvije jezične skupine razvijale neovisno jedna o drugoj. Unatoč postojanju razlika na leksičkoj, fonološkoj i sintaktičkoj razini njihovi se govornici međusobno razumiju (usp. Kovačec 1981).

Termin *istrorumunjski jezik* na engleskom glasi *Istro-Romanian language* (v. Vrzić 2021), a na talijanskom *lingua istro-rumena* (v. Vrzić 2018). Govornici istrorumunjskog koji žive u naselju Žejane, svoj jezik nazivaju *žejanskim*. Na engleskom on glasi *Zheyanski* (v. Vrzić i Doričić 2014), a na talijanskom *seianese* (v. Vrzić 2018). Govornici istrorumunjskog na području oko Čepičkog polja svoj jezik nazivaju jednostavno *vlaškim*, što je na engleskom *Vlashki* (v. Vrzić 2021) te na talijanskom *valacco* (Vrzić 2018). Slijedom toga, kako bi izostavili među govornicima neprihvatljiv termin istrorumunjski, Vrzić i Doričić (2014) ga u svojem radu nazivaju *vlaški/žejanski jezik*. Za imenovanje toga jezika mož-

da bi i za lingviste i za govornike bio prihvatljiv i termin *istrovlaški jezik* (prema Milićevićevu etniku Istrovlasii) s dvjema varijantama *vlaški* i *žejanski*.

5. Zaključak

Najviše se rasprava vodilo oko predmletačkih romanskih govora što je razumljivo budući da manjka jezični materijal. Za analizu dalmatoromanskih varijeteta prije 19. st. gotovo ni nema direktnih jezičnih potvrda, već se oni predstavljaju temeljem analiza raznih dokumenata, njihovih relikata u današnjim govorima te toponima. Jedini varijetet koji je zabilježen putem razgovora s informantima je veljotski 19. st., u vrijeme kada ostali varijeteti nisu postojali već više stotina godina. Za istroromanski nedostaju pisani zapisi iz faze ranije od 19. st., no postoje podatci iz kasnijih faza budući da se njime i danas služi određen broj ljudi. Za navedene se govore rabi zajednički naziv *predmletački romanski govori* ili *autohtoni romanski govori* na istočnom Jadranu, te termini *dalmatski/dalmatoromanski* i *istriotski/istroromanski*. Za detaljnu genetsku klasifikaciju potrebna su daljnja istraživanja.

Klasifikacija je mletačkih govora na istočnoj obali Jadrana jasna. Oni su na ove prostore uvezeni iz Mletačke Republike, a temeljeni su na govoru grada Venecije koji je ujedno i baza za današnji venetski jezik. Uz arhaične značajke nekadašnjeg venecijanskoga, karakterizira ih utjecaj slovenskog i hrvatskog jezika. U lingvističkoj se terminologiji rabe termini *istromletački*, *dalmatinski mletački*, dok se kolokvijalno upotrebljavaju izrazi *istrovenetski*, *dalmatinski venetski*, no ti su termini isključivo arealne naravi.

Treća skupina jezika je genetski klasificirana kao dijalekt prarumunjskoga. Radi se o jeziku lingvističkoga naziva istrorumunjski, a njegova je „problematičnost“ u tomu što on implicira povezanost s Rumunjskom, dok se njegovi govornici ne identificiraju s rumunjskim narodom niti su dio njeega. U novijim se radovima iz navedenoga razloga rabi i varijanta *vlaški/žejanski jezik*, ali je termin istrorumunjski i dalje u široj uporabi.

Na kraju, željela bih naglasiti da se određivanje naziva za pojedini idiom i njegovo klasificiranje uvelike može razlikovati ovisno o tome tko se tim nazivom služi i koju svrhu želi postići (ili izbjeći). Budući da je za istraživača – lingvista važno znati razlike i sličnosti između značenja i uporabe pojedinih naziva, u ovom su radu podastrijeti dosad poznati i istraženi podatci o romanskim govorima na istočnoj obali Jadrana. Pritom su se obrađeni hrvatski termini s tim u vezi pokušali uskladiti s engleskim i talijanskim jezikom. Time se istraživačima s neromanističkog područja željela

olakšati pretraga literature u potrazi za osnovnim podacima o navedenoj temi te dati uvid u probleme vezane za nazive promatranih jezika.

Literatura

- Alighieri, Dante (2017/1304–1306) *De vulgari eloquentia*, ur. Mirko Tavoni, Mondadori Libri, Milano.
- Ascoli, Graziadio Isaia (1886–1888) „Noterelle: 1. Il dialetto tergestino. 2. pania impaniere“, *Archivio glottologico italiano*, 10, str. 447–465.
- Ascoli, Graziadio Isaia (1873) „Saggi ladini“, *Archivio glottologico italiano*, 1, str. 1–556.
- Ascoli, Graziadio Isaia (1882–1885) „Italia dialettale“, *Archivio glottologico italiano*, 8, str. 98–128.
- Barić, Henrik (1937) *O uzajamnim odnosima balkanskih jezika I. Ilirsko-romanska jezička grupa*, Beograd.
- Bartoli, Matteo Giulio (2000 [1906]) *Il Dalmatico. Resti di un'antica lingua romanza parlata da Veglia a Ragusa e sua collocazione nella Romània appennino-balcanica*, ur. Aldo Duro, Istituto della Enciclopedia Treccani, Roma.
- Bartoli, Matteo Giulio (1932) „Dialetti e lingue ai confini d'Italia“, *Bollettino della Società filologica friulana*, 8, str. 49–55.
- Bartoli, Matteo; Vidossi, Giuseppe (1945) *Alle porte orientali d'Italia*, Editore Gheroni, Torino.
- Battisti, Carlo (1964) „Per la storia linguistica di Trieste“, *Trieste: 41. Congresso della Società filologica friulana 20 settembre 1964*, ur. G. B. Pellegrini i Luigi Ciceri, Udine, str. 105–108.
- Begić, Vanesa (2022) „Njegovanje talijanskog govora u slovenskom i hrvatskom dijelu Istre: Istrovenetski dijalekt dobit će svoju kuću i udžbenik“, *Glas Istre* 24. 04. 2022. Dostupno na adresi <https://www.glasistre.hr/istra/njegovanje-talijanskog-govora-u-slovenskom-i-hrvatskom-dijelu-istre-istovenetski-dijalekt-dobit-ce-svoju-kucu-i-udzbenik-792321>, pristup 27. listopada 2025.
- Berruto, Gaetano (2004) „Sprachvarietät – Sprache (Gesamtsprache, historische Sprache) / Linguistic Variety – Language (Whole Language, Historical Language)“, *Sociolinguistics/Soziolinguistik*, 2. izd., ur. Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier, Peter Trudgill, Walter de Gruyter, Berlin – New York, str. 188–195.

- Berruto, Gaetano (2011) „Varietà“, *Enciclopedia dell’Italiano*, Istituto della Enciclopedia Italiana Treccani, Roma, dostupno na adresi [http://www.treccani.it/enciclopedia/variet%C3%A0_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/variet%C3%A0_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/), pristup 20. veljače 2025.
- Bidwell, Charles (1967) „Colonial Venetian and Serbo-Croatian in the Eastern Adriatic: A case study of Languages in Contact“, *General linguistics*, 7, str. 13–30.
- Bolonić, Mihovil; Žic Rokov, Ivan (2002) *Otok Krk kroz vjekove*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- BRIT = Britannica, *Enciclopaedia Britannica*, dostupno na adresi <https://www.britannica.com/>, pristup 15. rujna 2025.
- BritDic. = *The Britannica Dictionary*, Enciclopaedia Britannica, dostupno na adresi <https://www.britannica.com/dictionary>, pristup 15. rujna 2025.
- Bugarski, Ranko (2003/1989) *Uvod u opštu lingvistiku*, Čigoja XX vek, Beograd.
- Bugarski, Ranko (2003/1993) *Jezici*, Čigoja XX vek, Beograd.
- Buršić Giudici, Barbara; Giudici, Alberto (2021) „Istriotski govor Šišana između prošlosti i budućnosti“, *Croatica et Slavica Iadertina*, 17, 1, str. 221–233.
- Cavallin, Gianfranco (n.d.) „Perché il Veneto è Lingua e non dialetto“, dostupno na adresi <http://www.linguaveneta.net/perche-il-veneto-e-lingua-e-non-dialetto/>, pristup 10. veljače 2025.
- Cergna, Sandro (2023) „I componimenti in dialetto istrioto (e istroveneto) di Valle d’Istria del Frate Giuliano Palazzolo“, *Tabula*, 20, str. 113–136.
- Chambon, Jean-Pierre (2014) „Vers une seconde mort du dalmate? Note critique (du point de vue de la grammaire comparée) sur «un mythe de la linguistique romane»“, *Revue de linguistique romane*, 78, str. 5–17.
- Cordin, Patrizia (2021) „Italo Romance: Venetan“, *Oxford Research Encyclopedia. Linguistics*, dostupno na adresi <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199384655.013.724>, pristup 10. veljače 2025.
- Cortelazzo, Manlio (2000) „Il veneziano coloniale: documentazione e interpretazione“, *Processi di convergenza e di differenziazione nelle lingue dell’Europa medievale e moderna*, ur. Fabiana Fusco, Vincenzo Orioles, Alice Parmeggiani, Udine, str. 317–325.
- Cubich, Giambattista (1874) *Notizie naturali e storiche sull’isola di Veglia*, Stabilimento tipografico Appolonio & Caprin, Trieste.

- Cuculić, Kim (2014) „I botoni de la montura/Puci z monturi“ – komedija na istrovenetskom dijalektu, *Novi list* online, dostupno na adresi <https://www.novolist.hr/ostalo/kultura/kazaliste/i-botoni-de-la-montura-puci-z-monturi-komedija-na-istrovenetskom-dijalektu/>, pristup 21. veljače 2025.
- Dardano, Maurizio; Trifone, Pietro (1985) *La lingua italiana*, Zanichelli, Bologna.
- Deanović, Mirko (1955) „Istroromanske studije“, *Rad JAZU*, 303, str. 51–118.
- Diez, Friedrich (1844) *Grammatik der Romanischen Sprachen*, Bei Eduard Weber, Bonn.
- Dotto, Diego (2008) «*Scriptae*» venezianeggianti a Ragusa nel XIV secolo. *Edizione e commento di testi volgari dell'Archivio di Stato di Dubrovnik*, Viella, Roma, 2008.
- Dotto, Diego; Vuletić, Nikola (2019) „Il veneziano in Dalmazia e a Dubrovnik/Ragusa fino al XVIII secolo: per la storia di uno spazio comunicativo“, *Lo spazio comunicativo dell'Italia e delle varietà italiane*, ur. Roland Bauer, Thomas Krefeld, Ludwig-Maximilians-Universität, München, str.-
- Feretić, Ivan (1903) „Latinski, talijanski, 'čuški' i 'vlaški' jezik na Krku godine 1819“, *Pučki prijatelj*, 11.
- Ferguson, Ronnie (2007) *A Linguistic History of Venice*, Leo S. Olschi editore, Firenze.
- Filipi, Goran (1988–1989) „Situazione linguistica istro-quarnerina“, *Quaderni*, 9, str. 153–163.
- Filipi, Goran (1994) „Le parlate istriote“, *La Battana*, 31, str. 83–88.
- Filipi, Goran (2009) „Struktura i stratifikacija istrorumunjskoga leksika“, *Croatica et Slavica Jadertina*, 5, str. 169–195.
- Filipi, Goran (2013) „Come comunicano gli istriani: è possibile una koinè assoluta in un ambiente multiculturale, multilingue e multietnico (sull'esempio istriano)?“, *Mare Loquens. Études d'étymologie et de géolinguistique romanes à la mémoire de Vojmir Vinja (1921-2007)*, ur. José Enrique Gargallo Gil, Nikola Vuletić, Zadar, str. 363–375.
- Filipi, Goran; Buršić-Giuduci, Barbara (2012) *Istromletački lingvistički atlas/Atlante linguistico istroveneto/Istrobeneški lingvistični atlas*, Dominović, Zagreb.
- Filipponio, Lorenzo (2024) „'Restsprecher' and Hypercharacterizing Informants between Veglia and Capraia“, *Fragments of Languages*, ur.

- Daniele Baglioni, Luca Rigobianco, Brill, Leiden – Boston, str. 214–232.
- Folena, Gianfranco (1968–1970) „Introduzione al veneziano “de là da mar”“, *Bollettino dell’Atlante Linguistico Mediterraneo*, 10–12, str. 331–376.
- Fortis, Alberto (1778) *Travels into Dalmatia*, Printed for J. Robson, Bookseller, New Bond Street, London.
- Grassi, Corrado; Sobrero, Alberto A., Telmon, Tullio (2021) *Fondamenti di dialettologia italiana*, Editori Laterza, Urbino.
- Gröber, Gustav (1904–1906) *Grundriss der Romanischen Philologie I*, Karl J. Trübner, Strassburg.
- Hadlich, Roger L. (1998/1965) „Fonološka povijest veljotskog“, *Fluminensia*, 1, 1, str. 1–54.
- HE = *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (2013–2025) Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno na adresi <https://www.enciklopedija.hr>, pristup 11. veljače 2025.
- HJP = *Hrvatski jezični portal* (n.d.) Znanje d.o.o. & Srce, dostupno na adresi <http://hjp.znanje.hr>, pristup 11. veljače 2025.
- IE = *Istarska enciklopedija* (2009) Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Istarska županija, dostupno na adresi <https://www.istrapedia.hr/hr/> i <https://www.istrapedia.hr/it/>, pristup 29. siječnja 2025.
- ILV = *Lengua Veneta* (n.d.) Istituto Lingua Veneta, dostupno na adresi <https://istitutolinguaveneta.org/la-lingua-veneta/>, pristup 10. veljače 2025.
- Impastari, Marco Antonio (1861) *Brevi cenni storici etnografici sull’isola di Veglia*, na trošak autora, Krk.
- Ive, Antonio (1900) *I dialetti ladino-veneti dell’Istria*, Karl J. Trübner, Librajo-editore, Strasburgo.
- Jazidžija, Antonia; Škevin, Ivana (2015) „Veneto – dalmata a Zara. Aspetti fonologici e lessicali“, *Croatica et Slavica Jadertina*, 11, 2, str. 377–394.
- Kahane, Henry i Renée; Koshansky, Olga (1953–1954) „Venetian Nautical Terms in Dalmatia“, *Romance Philology*, 7, 2–3, 4, str. 156–170, str. 333–342.
- Kahane, Henry i Renée; Tietze, Andreas (1958) *The lingua franca in the Levant*, University of Illinois Press, Urbana.
- Katičić, Radoslav (1964) „Illyrii proprie dicti“, *Živa Antika*, 13–14, str. 87–97.
- Katičić, Radoslav (2013) *Hrvatski jezik*, Školska knjiga, Zagreb.

- Kovačec, August (1981) „Les différences lexicales entre l’istroroumain du nord et l’istroroumain du sur“, *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia*, 26, str. 57–84.
- Kovačec, August (1991–1992) „Languages of national minorities and ethnic groups in the countries of what once was Yugoslavia (With special reference to Romance idioms)“, *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia*, 36–37, str. 15–27.
- Kovačec, August (1993) „Status kontinentalnih balkanskoromanskih idioma i ‘relativistički pristup’“, *Suvremena lingvistika*, 35–36, str. 131–141.
- Kovačec, August (1998) „Leksičke podudarnosti veljotskoga i rumunjskoga“, *Folia onomastica Croatica*, 7, str. 141–151.
- Kuznjecov, Pjotr Savič (1960) *Русская Диалектология*. Учпедгиз, Москва.
- Ligorio, Orsat (2014) *Problem jezične stratifikacije u adrijatistici*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, Zadar.
- Loporcaro, Michele (2009) *Profilo linguistico dei dialetti italiani*, Editori Laterza, Bari.
- Ljubičić, Maslina (1994) „O hrvatskoj leksičkoj komponenti u Miottovu „Vocabolario del dialetto veneto-dalmata““, *Folia onomastica Croatica*, 3, str. 93–106.
- Marcato, Carla (2007) *Dialetto, dialetti e italiano*, Il Mulino, Bologna.
- Martinet, André (1982 [1980]) *Osnove opće lingvistike (Elements de linguistique generale)*, prijevod August Kovačec, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb.
- Merlo, Clemente (1907) „Dalmatico e Latino a proposito di una pubblicazione recente“, *Rivista di filologia e d’istruzione classica*, 35, str. 472–484.
- Merlo, Clemente (1937) „Lingue e dialetti d’Italia“, *Terra e nazioni. Italia*, Dottor Francesco Vallardi, Milano.
- Meyer-Lübke, Wilhelm (1909) *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, Carl Winter’s Universitätsbuchhandlung, Heidelberg.
- Mićanović, Krešimir (2008) „Jezik kao prostor varijeteta“, *Zagrebačka slavistička škola*, dostupno na adresi <https://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1838&naslov=jezik-kao-prostor-varijeteta>, pristup 19. veljače 2025.
- Milčetić, Ivan (1904) „Vlaški i stari romanski jezik na Krku“, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 9, 1, str. 1–20.

- Miličević, Josip (1986–1989) „Istrovlasli ili Ćiribirci“, *Jadranski zbornik*, 13, str. 289–306.
- Miličević, Josip (1996) „Rumeri a ne Istrorumunji“, *Liburnijske teme*, 9, str. 93–98.
- Miotto, Luigi (1991/1984) *Vocabolario del dialetto veneto-dalmata. Seconda edizione riveduta e ampliata*, Lint, Trieste.
- Muljačić, Žarko (2000/1958) „O nekim zadacima naše romanistike“, *Filozofski fakultet u Zadru 1956./1957.*, Zadar, str. 112–124 (u: *Das Dalmatische*, 2000, str. 13–27).
- Muljačić, Žarko (2000/1962) „Dalmatski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima 14. stoljeća. Prilog raguzejskoj dijakronoj fonologiji i dalmatsko-mletačkoj konvergenciji“, *Rad*, 327, str. 237–380 (u: *Das Dalmatische*, 2000, str. 71–114).
- Muljačić, Žarko (2000/1967a) „Die Klassifikation der romanischen Sprachen“, *Romanisches Jahrbuch*, 18, str. 23–37 (u: *Das Dalmatische*, 2000, str. 139–154).
- Muljačić, Žarko (2000/1967b) „Die slavisch-romanische Symbiose in Dalmatien in struktureller Sicht“, *Zeitschrift für Balkanologie*, 5, str. 51–70 (u: *Das Dalmatische*, 2000, str. 155–172).
- Muljačić, Žarko (2000/1971) „Dalmate“, *Manuel pratique de philologie romane*, 2, ur. P. Bec, Paris, 393–416 (u: *Das Dalmatische*, 2000, str. 191–210).
- Muljačić, Žarko (2000/1979) „Noterelle dalmatiche“, *Festschrift für Rupprecht Rohr zum 60. Geburtstag*, ur. W. Bergerfurth, E. Diekmann, O. Winkelmann, Heidelberg, str. 327–337 (u: *Das Dalmatische*, 2000, str. 263–270).
- Muljačić, Žarko (2000/1987) „Das altromanische Erbe in Dalmatien“, *Die slawischen Sprachen*, 11, str. 89–98 (u: *Das Dalmatische*, 2000, str. 317–324).
- Muljačić, Žarko (2000/1990) „Sul dalmatico meridionale (o labeatico)“, *Abruzzo. Rivista dell'Istituto di studi abruzzesi*, 23–28, str. 369–386 (u: *Das Dalmatische*, 2000, str. 325–343).
- Muljačić, Žarko (2000/1991) „Sullo status linguistico dell'istrioto medievale“, *Linguistica*, 31, str. 155–170 (u: *Das Dalmatische*, 2000, str. 345–362).
- Muljačić, Žarko (2000/1992) „Wieviele dalmato-romanische Sprachen gab es im Mittelalter?“, *Beiträge zur sprachlichen, literarischen und kulturellen Vielfalt in den Philologien. Festschrift für Rupprecht Rohr zum 70.*

- Geburtstag*, Stuttgart, str. 109–118 (u: *Das Dalmatische*, 2000, str. 363–374).
- Muljačić, Žarko (2000/1995a) „Dalmatisch – Il dalmatico“, *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, 2.2, ur. G. Holtus, M. Metzeltin, C. Schmitt, Tübingen, str. 32–42 (u: *Das Dalmatische*, 2000, str. 395–415).
- Muljačić, Žarko (2000/1995b) „Il gruppo linguistico illiro-romanzo“, *Italica et Romanica, Festschrift für Max Pfister zum 65. Geburtstag*, 3, ur. G. Holtus, J. Kramer, W. Schweickard, Tübingen, str. 59–72 (u: *Das Dalmatische*, 2000, str. 417–431).
- Muljačić, Žarko (2000) *Das Dalmatische. Studien zu einer untergegangenen Sprache*, Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien.
- OED = *Oxford English Dictionary* (n.d.), Oxford University Press, dostupno na adresi <https://www.oed.com/>, pristup 19. siječnja 2025.
- Paškvan, Branimir (2012) „Regija Kvarner“, *Rijeka*, 17, 1, str. 47–73.
- Rosenkranz, Bernhard (1955) „Die Gliederung des Dalmatischen“, *Zeitschrift für romanische Philologie*, 71, 3–4, str. 269–279.
- Simeon, Rikard (1969) *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva (I, II)*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Skok, Petar (1926) „Piccolo contributo allo studio del veglioto“, *Archivio glottologico italiano*, 20, str. 127–131.
- Skok, Petar (1934) *Dolazak Slovena na Mediteran*, Pomorska biblioteka Jadranske straže, II, 1, Split.
- Skok, Petar (1940) *Osnovi romanske lingvistike I*, Izdanje naklade školskih knjiga i tiskanica Banovine Hrvatske u Zagrebu, Zagreb.
- Skok, Petar (1943) „Considérations générales sur le plus ancien istro-roman“, *Sache Ort und Wort (Jakob Jud, zum sechzigsten Geburtstag)*, Librairie E. Droz – Eugen Rentsch Verlag, Genève – Zürich/Erlenbach, str. 472–485.
- Skok, Petar (1950) *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Zagreb.
- SNČJ = *Slovník nářečí českého jazyka* (2016) *Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i.*, Brno, dostupno na adresi <http://snj.ujc.cas.cz>, pristup 18. lipnja 2025.
- Spicijarić Paškvan, Nina (2014) „Vlasi i krčki Vlasi u literaturi i povijesnim izvorima“, *Studii și cercetări – Actele Simpozionului Banat – istorie și multiculturalitate / Studije i istraživanja – Radovi Simpozijuma Banat –*

- istorija i multikulturalnost*, ur. Nicu Ciobanu, Novi Sad, Zrenjanin, str. 345–358.
- Spicijarić Paškvan, Nina (2021) „Vitality of the Krk Venetian (Veian) dialect“, *Govor*, 38, 1, str. 23–43.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (2014) Institut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, dostupno na adresi <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>, pristup 14. veljače 2025.
- Strčić, Petar (1998) „Otok Krk u doba ‘posljednjega’ dalmatofona Antona Udine Burbura (XIX. st.)“, *Folia onomastica croatica*, 7, str. 237–266.
- Struna = *Hrvatsko strukovno nazivlje* (2011) Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, dostupno na adresi <http://struna.ihjj.hr/>, pristup 11. veljače 2025.
- Suić, Mate (1976) „Illyrii proprie dicti“, *Godišnjak ANUBIH*, 13, str. 179–196.
- Šimunković, Ljerka (2009) *I contatti linguistici italiano-croati in Dalmazia / Hrvatsko-talijanski jezični dodiri u Dalmaciji*, Dante Alighieri, Split.
- Šimunović, Petar (2005) *Toponimija hrvatskoga jadranskog prostora*, Golden marketing, Tehnička knjiga, Zagreb.
- Škiljan, Dubravko (1987) *Pogled u lingvistiku*, Školska knjiga, Zagreb.
- Škiljan, Filip (2014) „Iz svakodnevnoga života sela Žejane u dvadesetom stoljeću“, *Histria*, 4, str. 141–170.
- Tagliavini, Carlo (1969) *Le origini delle lingue neolatine*, Casa editrice prof. Riccardo Patron, Bologna.
- Tamaro, Sandra (2009) „O bližoj i krajnjoj etimologiji romanizama iz semantičkog polja namještaja u govoru Boljuna“, *Čakavska rič*, 37, 1–2, str. 105–122.
- Tekavčić, Pavao (1970a) *Uvod u vulgarni latinitet*, Kućna tiskara Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Tekavčić, Pavao (1970b) „Iz povijesti istroromanskih govora. Prijelaz /ey/ u /ay/ u svjetlu strukturalne dijakronije“, *Filologija*, 6, str. 283–299.
- Tekavčić, Pavao (1976) „Per un atlante linguistico istriano (con speciale riguardo ai dialetti istroromanzi)“, *Studia Romanica et Anglicae Zagrabiensia*, 41–42, str. 227–240.
- Tekavčić, Pavao (1988) „L’istroromanzo in una recente pubblicazione linguistica“, *Linguistica*, 28, str. 111–124.

- Tomasin, Lorenzo (2019) „La lingua veneta non esiste, esisteva invece la lingua veneziana»: il docente rilancia il dibattito“, *Il Gazzettino*, dostupno na adresi https://www.ilmazzettino.it/nordest/venezia/lingua_veneta_venezia-4367505.html, pristup 10. veljače 2025.
- TREC = *Treccani* (n.d.) Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani, dostupno na adresi <https://www.treccani.it>, pristup 11. veljače 2025.
- UNESCO = *Atlas of the World's Languages in Danger* (2010) ur. Christopher Moseley, UNESCO Publishing, dostupno na adresi <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187026>, pristup 20. veljače 2025.
- Ursini, Flavia (1987) „Sedimentazioni culturali sulle coste orientali dell'Adriatico: il lessico veneto-dalmata del Novecento“, *Atti e memorie della società dalmata di storia patria*, 15, str. 25–179.
- Vidossich, Giuseppe (1899–1900) „Studi sul dialetto triestino“, *Archeografo triestino*, N.S. 23, str. 239–304.
- Vrzić, Zvezdana (2018) „Identità molteplici e stratificate“, *Le isole linguistiche dell'Adriatico*, ur. Lucija Šimičić, Ivana Škevin, Nikola Vuletić, Zadar, str. 33–67.
- Vrzić, Zvezdana (2020) „Istro-Romanian: A Romance-Speaking Enclave in a Slavic-Speaking Area“, *Encyclopedia of Slavic Languages and Linguistics Online*, ur. Marc L. Greenberg, Brill, str. -
- Vrzić, Zvezdana (2021) „Nation-State Ideology and Language Rights of Linguistic Minorities: Prospects for the Vlashi/Zheyanski-Speaking Communities“, *The Romance-Speaking Balkans*, ur. Annemarie Sorescu-Marinković et al., Brill, Leiden – Boston, str. 186–206.
- Vrzić, Zvezdana; Doričić, Robert (2014) „Jezični dodir i stabilnost osnovnoga vokabulara: hrvatske posuđenice za dijelove tijela u vlaškom/žejanskom (istrorumunjskom)“, *Fluminensia*, 26, 2, str. 105–122.
- Vuletić, Nikola (2013) „Le dalmate: panorama des idées sur un mythe de la linguistique romane“, *Histoire Épistémologie Langage*, 35, 1, str. 45–64.
- Vuletić, Nikola (2015) „Il dalmatico di Muljačić: note sull'evoluzione di un modello complesso di storia linguistica“, *Studi Italiani di Linguistica Teorica e Applicata*, 44, 1, str. 143–154.
- Vuletić, Nikola (2019) „Vulgare venezianeggiante a Zara nel XIV secolo“, *Il veneziano «de là da mar»*, ur. Daniele Baglioni, Walter de Gruyter, Berlin – Boston, str. 75–102.

- Vuletić, Nikola (2024) „Indirectly Attested Dalmatian Romance Varieties: Survey and Perspectives“, *Fragments of Languages: From ‘Restsprachen’ to Contemporary Endangered Languages*, ur. Daniele Baglioni, Luca Rigobianco, Brill, Leiden – Boston, str. 172–187.
- Wartburg, Walter von (1936) „Die Ausgliederung der romanischen Sprachräume“, *Zeitschrift für romanische Philologie*, 56, 1, str. 1–48.
- WSJP = *Wielki słownik języka polskiego*, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków, dostupno na adresi <https://wsjp.pl>, pristup 13. lipnja 2025.
- Zamboni, Alberto (1976) „Note linguistiche dalmatiche“, *Atti della tornata di Studio nel Cinquantesimo Anniversario della Fondazione di Zara*, Società dalmata di Storia Patria, Venezia, str. 9–66.
- Zamboni, Alberto (1988) „Veneto“, *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, 4, ur. Günter Holtus, Michael Metzeltin, Christian Schmitt, str. 517–538.
- Zamboni, Alberto (1990) „Tipologie a contatto nell’Alpe-Adria“, *Aspetti metodologici e teorici nello studio del plurilinguismo nei territori dell’Alpe-Adria*, ur. Liliana Spinozzi Monai, Udine, Aviani, str. 117–142.

SUMMARY

Nina Spicijarić Paškvan

TERMINOLOGY FOR ROMANCE VARIETIES ON THE EASTERN ADRIATIC COAST

Many contemporary studies focus on Romance language influences on Croatian dialects along the eastern Adriatic coast. Furthermore, the living Romance languages are analysed from a sociolinguistic perspective. This primarily refers to the pre-Venetian and Venetian language layers, though many studies also address the Istro-Romanian language. This paper aims to systematically clarify the distinction between the two aforementioned Italo-Romance layers (pre-Venetian and Venetian dialects) and to present one Eastern Romance variety – namely, Istro-Romanian. The objective of this study is to provide future researchers in the fields of Croatian dialectology and Romance–Slavic contact linguistics, as well as scholars from other academic disciplines, with a concise and accessible overview of the topic, including a set of denominations for the Romance linguistic varieties along the eastern Adriatic coast. Given that some of the key terms found in existing literature appear in varying forms, an attempt will also be made to standardise the relevant terminology in Croatian, Italian, and English.

Keywords: *Romance; Dalmatian Romance; Istriot; Venetian; Istro-Romanian; terminology*